

A béketárgyalások és a kisebbségek ügye

Határkijelölés, népszavazás, kisebbségvédelem

Az I. világháborúban a győztes nagyhatalmak – az Egyesült Államok, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, Japán – előzetes egyeztetései után Párizsban, 1919. január 18-án, ünnepélyesen kezdetét vette e nagyhatalmak, a szövetséges, ill. társult országok – pl. Románia, Csehszlovákia, Lengyelország, Jugoszlávia – képviselőinek békekonferenciája. A világtörténelemben páratlanul nagy létszámú és jól szervezett konferencia munkájában a vesztes államok küldöttei nem vehettek részt, képviselőiket csak a kész szerződéstervezetek átvételére hívták meg Párizsba.

A vesztesek lehetőségei

A békekonferencia Főtanácsa, az öt nagyhatalom miniszterelnökeinek és külügyminisztereinek értekezlete, kialakította a békerendezés alapelveit. Döntött a legfontosabb politikai kérdésekben, áttekintette a háború idején vállalt kötelezettségeket, s jóváhagyta a területi és egyéb szaktbizottságok ajánlásait. Ezt követően meghallgatta az érintett szomszéd államok követeléseit, s a területi bizottságok és a különböző szakmai (katonai, vasúti, vízügyi, kisebbségi stb.) bizottságok állásfoglalásai alapján döntött a német, osztrák,

magyar, bolgár, ill. török békeszerződések tartalmáról.

A Főtanács a békeszerződés tervezetének átnyújtása után meghallgatta az éppen soron lévő vesztes ország delegációjának vezetőjét is, de annak nem állt jogában kérdéseket feltenni, sem tárgyalásokba bocsátkozni.

Magyarország státusa a békekonferencia működése idején különösen bonyolult volt. Egyrészt azért, mert a nagyhatalmak az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását követően hivatalosan nem ismerték el az országot. A győztes nagyhatalmak és szövetségeseik az 1918. november 13-án megkötött *belgrádi katonai megállapodást* nem fogadták el nemzetközi egyezményként, és magukra nézve nem tekintették kötelezőnek. (A belgrádi katonai konvenció demarkációs vonalnak a Maros folyását, Szabadka, Pécs, majd a Dráva folyását jelölte meg azzal, hogy a polgári igazgatás ezen a területen is a magyar kormány kezén marad. Ugyanakkor lehetővé tette, hogy az antant hadereje, ha szükséges, az ország területén átvonuljon.)

Kisebbségvédelem a szomszédos államokban

ROMÁNIA. A hatalomváltozás utáni első másfél évtized nemzetiségi politikáját a széles körű liberális jogelvek és a hatósági nacionalista önkény egyidejű érvényesülése jellemezte.

Amikor 1918. december 1-jén az erdélyi románság képviselői kimondták az egyesülést Romániával, a gyulafehérvári határozatban leszögezték: „Teljes nemzeti szabadság az együtt lakó népek számára; minden népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához a saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által.” A határozatból azonban ezt nem, hanem csak a területek egyesítésére vonatkozó részt cikkelyezték be.

Az 1919. december 29-i párizsi kisebbségi szerződés kimondta, hogy az érintetteknek „joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, igazgatni... A székely és szász közületek... vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot kapnak.” Ezt a román kormány a belügyekbe való beavatkozásként értékelte, s a szerződést csak nagyhatalmi ultimátum nyomán fogadta el.

Az 1923. évi alkotmány a modern liberális nacionalizmus szellemében fogant. Leszögezte, hogy „a Román Királyság egységes és oszthatatlan nemzeti állam”. A teljes szólás-, sajtó- és gyülekezési, oktatási szabadság mellett kimondta a közigazgatás decentralizált szervezésének elvét. A kisebbség fogalmát ugyan nem ismerte, de a teljes egyenlőség elvével széles keretet ígért a nemzetiségek számára.

A tényleges törvények, rendeletek azonban az elnyomást szolgálták. Az 1924. évi elemi oktatási törvény a „román eredetűeket” nem engedte magyar iskolába járni, s megkezdődött a származás kutatása. Az állam kevés magyar iskolát tartott fenn (számuk 1934–1935-ben 112), magyar vidékeken felállított egy románosító célzatú kultúrzónát, ahol az új tanárok másfélszeres fizetést és 10 hektár földet kaptak. A felnőtt iskoláztatás csak románul folyhatott, akárcsak 1936-tól a középfokú iparoktatás, bárki is volt az iskolafenntartó. A „magániskolák” – azaz a kisebbségek, egyházak iskolái – diplomát nem adhattak ki, tanulók az idegen tanárok előtti román nyelvű érettségien tömegesen buktak meg (1925-ben 77%, 1927-ben 83%).

Sz. Z.

JUGOSZLÁVIA. A közel 12 milliós Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (SZHSZ) lakosságának kb. 18%-a tartozott a nemzeti kisebbségekhez. A majdnem 10%-ot kitevő macedón, albán és muzulmán vallású lakosságot a korabeli kormányzat nem tartotta kisebbségnek, mondván: ők nem 1918-ban, hanem 1913-ban – a Balkán-háborút követően – kerültek a Szerb Királysághoz. Részben erre, részben gazdasági okokra hivatkozva az SZHSZ állam képviselői nem akarták aláírni a saint-germain-i béke kisebbségvédelmi határozatait, csak huzakodás után, 1920. május 10-én ideiglenes törvényként léptették életbe.

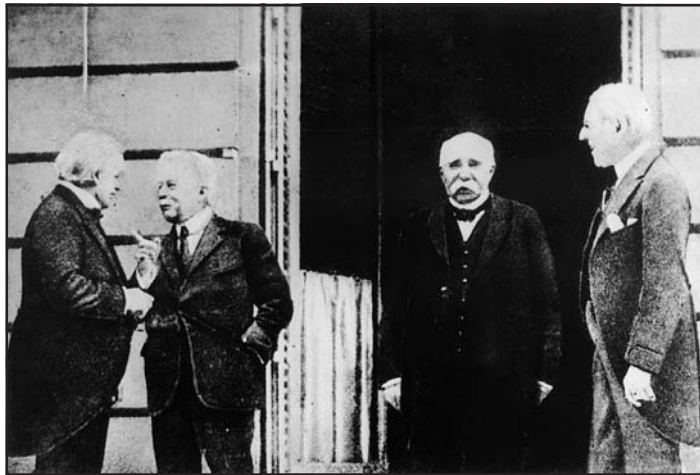
A törvény a nemzetiségtől független törvény előtti egyenlőséget és hivatalviselési jogot biztosított. A kisebbségek saját költségükön jótékonyági, vallási, jóléti intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket alapíthattak és tarthattak fenn.

Másrészt a békekonferencia mindent elkövetett a Magyar Népköztársaságot 1919. március 21-én felváltó Magyar Tanácsköztársaság felszámolása érdekében. Így történhetett meg az, hogy Magyarország csak későn, 1919 decemberében kapott meghívást a békekonferenciára.

A területi bizottságok elvei

Magyar szempontból a legfontosabb döntések a csehszlovák, ill. a román–jugoszláv területi bizottság határmegállapító tevékenysége során születtek meg. Ezeken a nagyhatalmak képviselői vettek részt, de vitás esetekben meghallgatták a békekonferencián jelen lévő csehszlovák, román, ill. délszláv állam állandó küldöttségeinek vezetőjét is.

Az új magyar államhatárok megállapításánál az alábbi szempontokat vették figyelembe:

Az első világháborút lezáró békék meghatározó alakjai:
D. Lloyd George, V. E. Orlando, G. Clemenceau, W. Wilson

– a világháború idején, ill. a békekonferencia előtti hónapokban tett kötelezettségvállalásokat (pl. az 1916. évi bukaresti szerződés, a fegyverszüneti megállapodások és az 1918 novemberétől 1919 júniusáig megkötött különböző demarkációs egyezmények területi határozatait);

– az etnikai elvet, amelynek értelmezésében azonban kezdettől fogva igen jelentős különbségek voltak az

egy-egy nagyhatalmak képviselői között. Az etnikai szempontból vitás kérdésekben alapelvnek számított, hogy a bizottság, ill. a konferencia a szövetséges államok javára döntötte el a kérdéseket;

– a szövetséges kormányok területi követeléseit, amelyeket a csehszlovák, román és délszláv békejegyzekekben megfogalmazott igényeket alátámasztani hivatott történeti, földrajzi, gazdasági stb. érvek (katonai-stratégiai elv, az új határok védhetősége) messzemenő figyelembevételével kezeltek.

A győztes nagyhatalmak pacifikációs törekvéseiben a fő szempont az újabb katonai akciók elkerülése, saját haderejük minél gyorsabb kivonása, leszerelése volt. A szövetséges országokat igyekeztek megerősíteni, hogy azok önmagukban alkalmassá váljanak a kelet-közép-európai régió, főként a vesztes államok katonai, gazdasági, politikai ellenőrzésére, és Németországgal,

Biztosították az elemi iskolákban az anyanyelven történő oktatást.

A valóság némiképp más volt. A kisebbségek jogainak érvényre juttatása azonban inkább a kisebbség erejétől függött. Az SZHSZ államban a pártok többnyire nemzetiségek szerint alakultak. A kisebbségi pártok mindig küldtek a parlamentbe néhány képviselőt, akiknek szavazata gyakran döntő volt a horvát és szerb pártok közti vitákban. Amikor azonban 1929-ben bevezették a királyi diktatúrát, „az egy nép, egy állam” elvének érvényre juttatása a politikai pártok és egyesületek – és így a kisebbségek – működésének betiltását is jelentette. Az ország hat bánságra való felosztásával a kisebbségek száma egy-egy közigazgatási egységen belül csökkent. Az 1931. évi alkotmányban már csak a törvény előtti egyenlőségről és a vallásszabadságról volt szó, az anyanyelven történő oktatás állami támogatásáról már nem.

B. L.

CSEHSZLOVÁKIA. A békeszerződés (1919. szeptember 10.) a köztársaság nemzeti kisebbségei számára biztosította a teljes polgári személyi egyenjogúságot, s ezen túlmenően bizonyos kollektív nyelvhasználati, kulturális jogokat is kilátásba helyezett. Mint Csehszlovákia alaptörvényének része, 1920. július 16-án lépett életbe. Ezt megelőzően a csehszlovák parlament már jóváhagyta a 122/1920. számú ún. nyelvtörvényt, amelynek kiinduló pontja a „csehszlovák” államnyelv törvénybe iktatása volt. A törvény 2. §-a szerint a kisebbségek szabadon használhatják anyanyelvüket a hivatalokban és a bíróságokon, azokban a járásokban, városokban,

községekben, ahol az „utolsó népszámlálás szerint a lakosságának legalább 20%-a azonos, de nem csehszlovák nyelvű állampolgár”.

A törvény önmagában és elvben minden kisebbség számára optimális mértékben biztosította volna a nyelvi egyenjogúságot. Ugyanezt az 1920. évi 335. számú törvény a kisebbségi szenátorok és képviselők számára a prágai parlamentben is lehetővé tette.

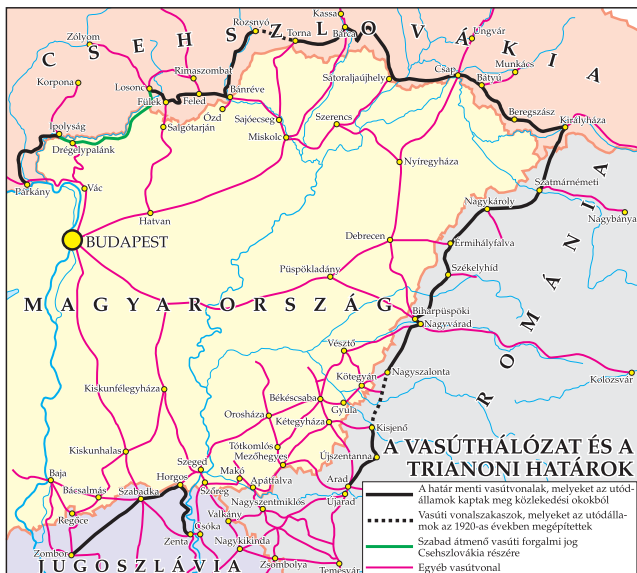
1921 őszén tárgyalás indult a magyar–csehszlovák kisebbségi szerződésről, amely kudarcba fulladt. Ugyanezen évben az első csehszlovákiai népszámlálás sok helyütt felülmúlni igyekezett az osztrák–magyar nemzetiségi adatfelvételek „tisztátalanságait”. A köztársaság lakosságának egyharmadánál is nagyobb részét kitevő német, magyar, lengyel, ukrán nemzetiségi kisebbségek helyzetét Csehszlovákia nem tudta a békeszerződés elveinek megfelelően rendezni.

Sz. L.

Részlet a *Magyarok a Kárpát-medencében* (szerk. Glatz Ferenc, Bp., 1988) című kötetből (243. o.).

A csehszlovák alkotmány magyar nyelvű változatának fedőlapja. Prága, 1923

Az európai színvonalú temesvári pályaudvar épülete a századfordulón

valamint Oroszszággal szemben megfelelő ellensúlyt alkossanak.

A stratégiai, katonai szempontok a Szovjet-Oroszszággal és a Magyar Tanácsköztársasággal kapcsolatos háborús tervek miatt kerültek előtérbe. E célokat szolgálták az ún. *vasúti határok* (az Ipoly menti, a kárpátaljai vasút, valamint a kelet-magyarországi Szatmárnémeti–Nagyvárad–Arad–Temesvár közötti vasútvonal) kialakítása: ezek minden esetben a szövetséges államokhoz kerültek.

A gazdasági életképesség elvét igyekeztek a vesztesek esetében is némileg érvényesíteni. Magyarországnál erre csak a salgótarjáni–miskolci régió, ill. a mecseki bányák esetében volt példa, ezeket nem voltak hajlandók odaítélni a cseheknek, ill. a szerbeknek.

Új határok

Az új magyar államhatárok kijelölése a területi bizottságokban 1919. március végére, április elejére befejeződött. A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása és a magyar Vörös Hadsereg tevékenysége azonban megakadályozta a magyar békeszerződésnek az osztrákkal azonos időre való elkészítését és megkötését. Georges Clemenceau francia miniszterelnök a Főtanács megbízásából az 1919. június 13-i jegyzékben közölte Kun Béla külügyi népbiztossal a békekonferencia által megállapított új magyar államhatárokat. Ezek a trianoni békeszerződés aláírásáig már érdemi változtatás nem történt.

Az új magyarországi határok révén Csehszlovákia, Románia és a Szerb–

Horvát–Szlovén Királyság egyaránt jelentős magyar többségű területekhez jutott. A Csallóköz és Mátyusföld, a Garam mente, Gömör, Felső-Bodrogköz, Ung-vidék, Bereg, Szatmár és Bihar, ill. Arad megye, Székelyföld és Kalotaszeg, továbbá a Bánságban, valamint a Bácskában magyar nyelvtérületek, kisebb-nagyobb tájegységek, hagyományos faluközösségek váltak kisebbségi régiókká, s azok részeivé. S velük együtt olyan magyar többségű városok, mint pl. Érsekújvár, Komárom, Rozsnyó, Kassa, Munkács, Ungvár, Szatmárnémeti, Nagyvárad, Kolozsvár, Arad, Marosvásárhely, Csíkszereda, Szabadka, Zenta kerültek az utódállamokhoz.

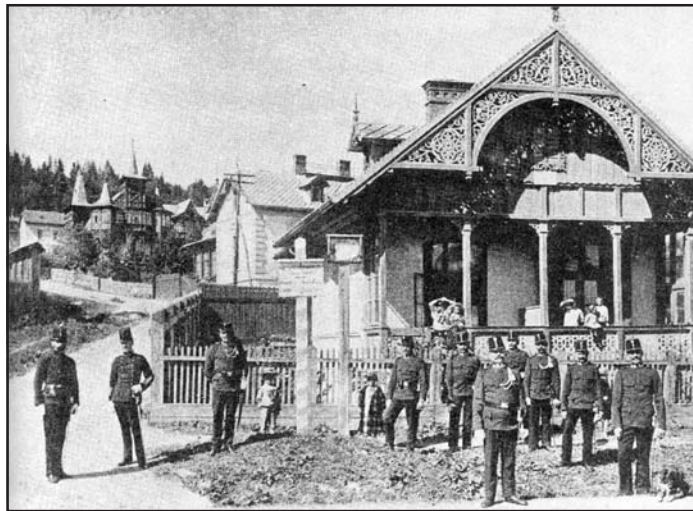
A tanácskormány hatalomra kerülése, a magyar Vörös Hadsereg északi hadjáratának sikere és fogadtatása arra figyelmeztette a nagyhatalmakat a békekonferencián, hogy az etnikai igazságosság és méltányosság elvének háttérbe szorulása miatt jelentős új feszültségek keletkeztek a Duna-medencében. Ezért a Főtanács igyekezett a román, csehszlovák és délszláv területi ambíciókat lefékezni, a három állam hadseregét a megállapított határvonalak mögé parancsolni – sikertelenül.

Magyar békeszerződés

A tanácsköztársaság bukása és a főváros román elfoglalása után két hónappal, 1919. október 23-án Budapestre küldött brit diplomata, Sir George Clerk, a magyar belpolitikai helyzet konszolidálására, a román megszállást

követő stabilizáció feltételeinek megteremtésére kapott a békekonferenciától mandátumot. November 5-én a magyar pártok vezetőivel és a Nemzeti Hadsereg fővezérével, Horthy Miklóssal megegyezett az új magyar kormány megalkotásáról. Ebben helyet kapott valamennyi parlamenti párt képviselője. Ezt követően a román hadsereg budapesti parancsnokságától ígéretet csikart ki a Budapestről való november 14-i kivonulásra.

A Nagyvárad–Brassó állami közút vége a határnál. Predeál, 1910-es évek

Horthy – hadseregének alakulatai élén – november 16-án vonult be Budapestre, és a Gellért téren tartotta meg emlékeztető beszédét. Ebben Budapestet – a kommun hatalomra segítése miatt – „bűnös városnak” nevezte. November 24-én Huszár Károly vezetésével megalakult a *koncentrációs (koalíciós) magyar kormány*. A békekonferencia már másnap elismerte, és Clerk párizsi beszámolója alapján 1919. december 1-jén meghívta a békeszerződés tervezetének átvételére.

A magyar béke delegáció vezetőjének gróf Apponyi Alber-

Apponyi Albert gróf

(Bécs, 1846 – Genf, 1933)

Konzervatív politikussaládból származó, külföldön is jól ismert államférfi. Jogot tanult, s 1872-től kevés megszakítással 60 évig volt országgyűlési képviselő, néhány évig főrendiházi tag. Pályáját a Deák-pártban kezdte, azonban hamarosan a mérsékelt ellenzék vezéregyénisége lett; különösen kitűnt az 1880-as évektől az ún. magyar katonai követeléseknek, a nemzeti szempontnak a Monarchia közös hadseregében való érvényesítéséért folytatott parlamenti harcban. Nagy műveltségével, kiváló szónokként hírnevet szerzett magának. 1898-tól az MTA tagja, 1901–1903 között a képviselőház elnöke. 1905-ben már a függetlenségi pártban találjuk, egyik vezére a szabadelvű párt több évtizedes egyeduralmát megdöntő ellenzéki erők koalíciójának. 1906–1910 között a koalíciós kormány vallás- és közoktatásügyi miniszterként jelentős, modern iskolapolitikát kezdeményezett. Reformjai – így a Lex Apponyi – azonban az iskolai magyarosí-

között ismét az oktatásügy minisztere, ekkori intézkedései tovább sötétítették a róla kialakított és terjesztett (nem magyar) hazai és külföldi képet.

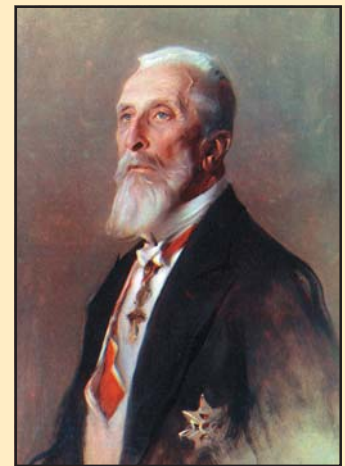
Mint nagymúltú és kiváló képességű arisztokrata politikust, a kormány a magyar békeküldöttség vezetésére kérte fel. Neuillyben ő vette át a békefeltételeket, s 1920. január 16-án a Legfelsőbb Tanács előtt nagyszabású beszédben összegezte a magyar álláspontot, bírálta a szerződést, érvelt a történelmi Magyarország, általában a magyar érdekek védelmében.

Arra a kijelentésre, hogy a nemzetiségek el akarnak szakadni Magyarországtól, továbbá hogy magyarlakta területeket is elcsatolnak, a következőket mondta:

„... A valóság megállapítására rendelkezésünkre áll egy nagyon egyszerű, de egyetlen eszköz, amelynek alkalmazását hangosan követeljük, hogy e kérdésben tisztán lássunk. És ez az eszköz a népszavazás [...] Követeljük a népszavazást hazánk mindazon részeire vonatkozóan, amelyeket most tőlünk elszakítani akarnak. Kijelentem, hogy eleve alávetjük magunkat a népszavazás eredményének, bármi legyen is az [...] A népszavazás annál is inkább szükséges, mivel [...] nincsen olyan kormány vagy Nemzetgyűlés, amely jogi vagy erkölcsi szempontból jogosult volna dönteni azok sorsa fölött, akik ott képviselve nincsenek [...] Alapjában véve ez a fő kívánságunk, amelyet a békekonferencia elé terjesztünk.” A győztesek azonban ezt a javaslatot is elutasították. Apponyi ekkor lemondott a béke delegáció vezetéséről.

Itthon a parlamenti legitimista – királypárti – ellenzék egyik vezére lett, ennek ellenére a kormány őt bízta meg 1925-ben az ország népszövetségi főmegbízottjának tisztségével.

SZ. Z.

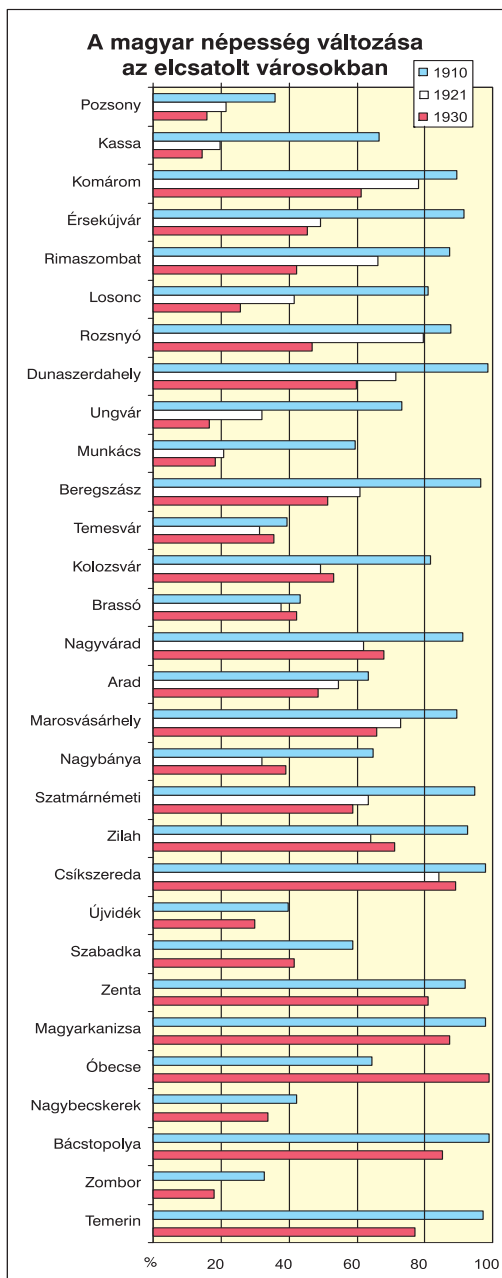

Apponyi Albert gróf, a korabeli sajtó szavaival „Közép-Európa nagy öregje”

Az Apponyi Albert által vezetett béke delegáció elindulása a tárgyalásokra. Budapest, 1920. január 5.

tást is szolgáló intézkedések miatt rendkívüli ellenszenvet váltottak ki a hazai nemzetiségi értelmiség széles köreiből, őt magát a magyar sovinizmus egyik fő letéteményesének tekintették, s ilyen hírt keltették. 1917 júniusa és 1918 májusa

tet jelölte ki a kormány. A békeidegáció 1920. január 6-án érkezett meg Párizsba és átvette a magyar békeszerződés tervezetét. Apponyi január 16-án a Legfelsőbb Tanács előtt kifejtette, hogy Magyarország valamennyi vitás területre vonatkozóan hajlandó magát alávetni a népszavazásnak. A magyar küldöttségnek ezt a kívánságát a békekonferencia irányítói éppúgy nem hallgatták meg, mint a békefeltételekre adott magyar válaszjegyzékek megannyi más észrevételeit, pl. a kisebbségi magyarság egyházi, kulturális, regionális autonómiájának, széles körű nyelvi jogainak biztosítására vonatkozó javaslatokat sem.

A magyar békeszerződést (az 1920. április-májusi titkos magyar-francia

tárgyalások kudarca után) 1920. június 4-én a versailles-i kastélykert Nagy-Trianon-palotájában Magyarország nevében Benárd Ágoston népjóléti miniszter és Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli megbízott látta el kézjegyével.

A békeszerződés aláírása Magyarország számára a világháború elvesztése, az 1919. évi belpolitikai válságsorozat, a tartós külpolitikai elszigeteltség, ill. a vele járó gazdasági, katonai kiszolgáltatottság miatt megkerülhetetlenné vált. A két világháború közötti magyar közvélemény – függetlenül attól, hogy a trianoni határoknak mely oldalán élt – ezzel együtt több okból nem tudta elfogadni a békeszerződést. A határok mentén található *kompakt magyar területek*, magyar többségű városok elcsatolását, az összességében hárommilliónál is több magyar *kisebbségi sorba juttatását* semmivel sem indokolható súlyos igazságtalanságnak tartotta. A történeti magyar államot olyan értéknek tekintette, amellyel szemben az új, ugyancsak soknemzetiségű államok kialakítását az elveszített világháború következményeként értékelte, és emiatt jó ideig nem fogadta el még a szomszéd nemzetek jogos önrendelkezési igényének érvényesítését sem. 1919 folyamán az egymást váltogató magyarországi rendszerek (népköztársaság, tanácsköztársaság, köztársaság, királyság) és kormányok nem voltak alkalmasak arra, hogy a magyar társadalmat legalább az etnikai értelemben magyar többségű területeken eredményes hon- és önvédelemre mozgósítsák. Az elmaradt nemzeti ellenállás, a korábban lojális nemzetiségi tömegek elfordulása, a szomszéd államok kíméletlen asszimilációs politikája és az azzal szembeni védtelenség egyaránt súlyos dilemmákhoz és traumákhoz vezetett.

Kisebbségvédelem

A békekonferencia keretében W. Wilson amerikai elnök 1919. május 1-jei kezdeményezésére létrejött az „új államok és a kisebbségek bizottsága”. Ez dolgozta ki az európai szövetséges és társult államok – Lengyelország, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia, Görögország – kisebbségvédelmi szerződéseit, ill. a Habsburg Monarchia két vesztes utódállamával – Ausztriával és

Menekültek, elszármazottak

Magyarországon 1930-ban 504 ezer olyan személy élt, aki az elcsatolt országrészekben született. Közülük a legtöbben a Felvidékről származtak, 224 740 fő (a magyar menekültügyi statisztikák szerint 1919–1926 között összesen 106 ezer személy menekült el a Csehszlovákiához került területekről), Erdélyben született 192 933 személy, Dél-Magyarországon pedig 74 412-en, míg az Ausztriához került területeken 12 768-an. Természetesen ők nem voltak mind menekültek. Az elcsatolt területekről származók döntően városlakók és értelmiségiek voltak. A magyarországi törvényhatósági jogú városok lakosságának 13,6%-a származott a határokon túlről. 1930-ban az összes kereső népesség 7,3%-a tartozott ide, de az értelmiségi (közalkalmazott, szabadfoglalkozású: orvos, ügyvéd, művész) pályákon 25,3% volt az arányuk. A legnagyobb számban az igazságszolgáltatásban találkozhatunk velük, ahol az ügyészek között a trianoni Magyarországon belül születettek aránya csak 51,1% volt, a bírók körében pedig 57%. Miközben az ország össznépeességében 9% volt a trianoni határokon kívül születettek aránya.

Magyarországgal –, ill. Bulgáriával és Törökországgal aláírt békeszerződés kisebbségvédelmi részeit. Ez lett a népszövetségi kisebbségvédelmi rendszer alapja, amelynek keretében az egyes kisebbségek panaszokkal fordulhattak a Népszövetséghez.* A *kisebbségi szerződések* és a vesztes államok békeszerződéseiben ezekkel szövegszerűen szinte azonos kisebbségi rendelkezések az alapvető emberi jogok mellett nyelvi, oktatási, kulturális, vallási jogokat biztosítottak a kisebbségek számára.**

SZARKA LÁSZLÓ

Olvasóinknak a témában a következő köteteket ajánljuk: Galántai József: *A trianoni békekötés 1920. A párizsi meghívástól a ratifikálásig*. Bp., 1990.; Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Bp., 2001.; Zeidler Miklós: *Trianon*. Bp., 2003.

*Lásd Eiler Ferenc cikkét e számunkban.

** Lásd Szász Zoltán írását a 34. oldalon.